

ROBERT KAVAZOVIĆ

BOČICA ZA ULJE IZ 1280. – 1282.

SREDIŠNJI DIO ŽIGA PROBE AVERSA NIKADA KOVANOGA SLAVONSKOGA GROŠA

Nedavno se je na aukciji aukcijske kuće Gorny & Mosch pojavila zanimljiva brončana bočica suzasta oblika za koju su stručnjaci te aukcijske kuće smatrali da je bočica za čuvanje baruta. U radu smo utvrdili da je namjena bočice najvjerojatnije bila čuvanje posvećenog ulja. Zanimljiva je i specifična po svome romboidnom prikazu, koji se nalazi na prednjoj strani. Prikazana je kuna u trku okrenuta uljevo. Iznad kune nalazi se pravilan grčki križ, a ispod kune tanka šesterokraka zvijezda s kuglicama na završecima krakova. Potpuno jednak prikaz, ikonografski i stilski, možemo pronaći i u središnjem polju aversa na nekim slavonskim banovcima. Riječ je o denarima četvrtoga tipa, kovanima za vladavine bana Stjepana Babonića (1280-1282) i kralja Ladislava IV. (1272-1290). Taj podatak nam je pomogao prilikom datiranja bočice te smo utvrdili da je izrađena najvjerojatnije između 1280. i 1282. godine, budući da se takav žig više nikada nije pojavio na slavonskim banovcima, ni prije, a ni poslije. Nadalje, postoji opravdana pretpostavka da je prikaz na bočici dio probe žiga aversa za kovanje najvjerojatnije nikada kovanih slavonskih groševa, što se u radu pokušalo i dokazati. Groševi su u to vrijeme »računski« vriedili pet do šest denara, što nas dovodi do zaključka da su teoretski mogli težiti između 4,50 i 5,40 grama, promjer im je mogao biti između 28 i 30 milimetara, a samim tim bi im i središnje polje (prikaz kune u trku, grčkoga križa i šesterokrake zvijezde s kuglicama) iznosilo u promjeru 17 do 18 milimetara, koliko i iznosi promjer romboidnog prikaza na bočici za ulje. Zaključno se iznose neki problemi i pitanja, koji se nameću tijekom proučavanja ove bočice.

U aukcijskom katalogu aukcijske kuće *Gorny & Mosch* zapažena je neobična bočica za koju je navedeno da potječe iz 18. stoljeća te da je iz hrvatskih krajeva.¹ Ta bočica zasigurno ne potječe iz navedenog raz-

¹ *Gorny & Mosch*, Giessener Münzhandlung, Auktion 154, Kunst der Antike (12. Dezember 2006), München, 2006., 1-236, 168. (slika i br. 438); Citat: „438 Pulverflasche. Tropfenförmige Pulverflasche für Soldaten mit Wappen, darauf Kreuz, wieselartiges Tier u. Stern. Slavonisch, ca. 18. Jh. n. Chr. H 9 cm. Bronze. Grüne Patina, intakt.»

Bočica za posvećeno ulje –
pogled na prednju stranu

doblja, već je gotovo petsto godina starija, dok je drugi navod istinit, što nam dokazuje prikaz na prednjoj strani bočice.

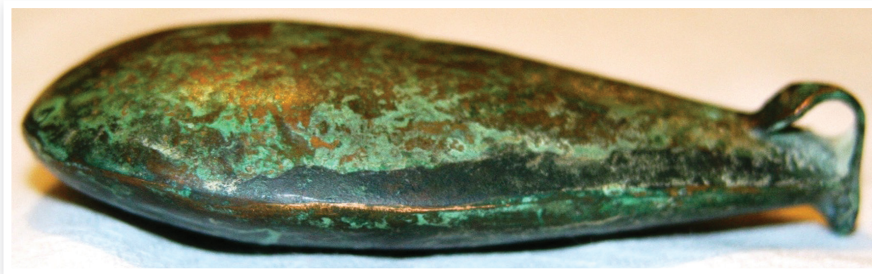
To je brončana, trbušasta bočica suzasta oblika (Slika 1 i 2), visine 89 mm, širine 46 mm, a dubine 22 mm.² Najvjerojatnije je služila za čuvanje posvećenog ulja, ili neke druge, dragocjene tekućine. Na njezinu najvišem dijelu, položeno okomito na bočicu, gledano s njene prednje strane, nalazi se proširenje (Slika 3), visine 17 mm, a širine 9 mm, također suzasta oblika. U donjoj polovici tog proširenja mali je žlijeb, koji nas upućuje na spomenutu namjenu bočice. Na vrhu žlijeba, po sredini proširenja, nalazi se rupica promjera 4 mm. Pretpostavljamo da je bočica nekoć imala i pripadajući, vjerojatno drveni čep, koji je bio uzicom vezan za ručicu. Pretpostavci o čuvanju ulja ide u prilog i spomenuta ručica, romboidnog oblika, koja se na stražnjoj strani bočice, ponešto svinuta, pruža odozgo nadolje. Težina bočice iznosi 36,53 grama.

Na prednjoj strani bočice, po sredini, na njenom najširem dijelu, nalazi se otkovan, ponešto nepravilan, romboidan prikaz, visine 18 mm, širine također 18 mm. Po sredini romba prikazana je kuna u trku, okrenuta ulijevo. Iznad nje nalazi se pravilan grčki križ s ponešto proširenim završecima krakova, na obje strane. Ispod prikaza kune šesterokraka je zvijezda, iznimno tankih krakova, koja na njihovim završecima ima malene kuglice.

Bočica je najvjerojatnije izrađena na način da su najprije kovanjem izrađene obje polovice, zatim je utisnut prikaz na prednjoj strani, a na posljetku su se obje strane spojile u jedinstvenu cjelinu.

Patina bočice nije ujednačena. Prvi sloj je nešto ujednačeniji, tanji, čokoladnosmeđe boje, a prekriva gotovo cijelu površinu bočice, dok su viši slojevi patine izrazito neujednačeni, a variraju od svjetlozelene do tamnozeleno nijanse, s mjestimičnim zemljanim naslagama i inkrustacijama. Mišljenja smo da je bočica intaktna, autentična i originalna, na što nas je uputila patina i otkovani prikaz, a jednako su zaključili, nakon detaljnog proučavanja, i stručnjaci aukcijske kuće *Gorny & Mos-*

² Bočicu je fotografirao autor ovoga rada

Bočica za posvećeno ulje – pogled sa strane

ch.³ Stanje bočice je izvrsno, a prikaz na prednjoj strani posve je vidljiv i oštro otkovan.

U aukcijskom katalogu spomenute aukcijske kuće navedeno je za ovu bočicu da je *Pulverflasche*, tj. bočica za barut. Taj navod zasigurno ne stoji, budući da je otvor iznad žlijeba, na suzastom proširenju, preuzak te bi krupnija zrnca baruta zapinjala i bočica uopće ne bi bila učinkovita, a osim toga, starost bočice je znatno veća od navedene. Bočica je izrađena u vrijeme kada barut još nije bio izumljen.

Bočica za posvećeno ulje – proširenje na vrhu

Datirati ovu bočicu nije bilo teško. Potpuno jednak prikaz nalazi se i na aversima nekih slavonskih banovaca, kovanim u drugoj polovici trinaestog stoljeća. Konkretno, tu se misli na banovce, tj. denare (dinare), kovane za vladavine kralja Ladislava IV. (1272-1290), a za bana Stjepana Babonića (1280-1282). Svi ostali banovci imaju drugačiji prikaz na aversu, pa je posve jasno da bočicu

pouzdana možemo datirati na razdoblje između 1280. i 1282. godine, posebice stoga što je prikaz potpuno jednak, ne samo ikonografski, već i stilski. U ovome slučaju ključan je upravo stil, tako da se posve sigurno može isključiti pretpostavka da se je spomenuti žig mogao izraditi u nekom kasnijem razdoblju, kao što su to naveli stručnjaci aukcijske kuće *Gorny & Mosch*.

Riječ je o denarima četvrtoga tipa (pod A.), po Ivanu Rengjeu, između broja 177 i 183 (Slika 5).⁴ Opis prikaza na tim novcima, po

³ Ovim putem želim zahvaliti kolegi dr. Ivanu Mirniku na korisnim savjetima i ustupljenoj literaturi.

⁴ IVAN RENGJEO, *Corpus der mittelalterlichen Münzen von Kroatien, Slavonien, Dalmatien*

Bočica za posvećeno ulje – detalj

Rengjeu: »Marder links laufend, oberhalb Kreuz, unterhalb Stern...«. Ti su denari izrazito rijetki te ih je poznato sveukupno svega dvadesetak primjeraka. Težina im varira između 0,81 i 1,04 grama, a srednji promjer iznosi cca. 15 mm.

Za razliku od Ivana Rengjea, doktor Ćiro Truhelka navodi da su se banovci sa spomenutim prikazom kovali za dva bana. Uz bana Stjepana Babonića navodi i bana Joakima Pektarija (*Joachim Pectari*, 1270-1272), za vladavine Kralja Stjepana V. (1270-1272).⁵ Ivan Rengjeo te novce bana Pektarija nije registrirao, pa postoji pretpostavka da ih je doktor Truhelka pogrešno interpretirao te da i oni pripadaju korpusu novca samo jednoga bana, Stjepana Babonića.⁶ Denar, kojega je doktor Truhelka naveo da pripada banu Pektariju, Ivan Rengjeo naveo je kao denar bana Babonića, pod brojem 183.⁷ Taj primjerak je unikatan (*D.-Szekcső*) te je gotovo nemoguće napraviti bilo kakvo detaljnije proučavanje te varijante Babonićeva denara. Razlika između navedenog denara te svih ostalih denara bana Stjepana Babonića, s prikazom aversa jednakim kao i na bočici, u tome je što je zvijezda ispod kune u trku znatno manja od zvijezda kod svih ostalih primjeraka, a na

und Bosnien, Akademische Druck u. Verlagsanstalt, Graz, 1959., 1-142 i Tafel I-XXVI, 25. i IV. (br. 177 i 183); Opis novca po Rengjeu (br. 177, str. 25): „177. Av. + MONETA REGIS P SCLAVONIA Marder links laufend, oberhalb Kreuz, unterhalb Stern. / Rv. Im Halbmonde eine Knospe. Siglen L – R / 1,04 g Truh., I, 1. – Zagreb, Budapest»; Slika 5 (Rengjeo, Tafel IV, br. 177)

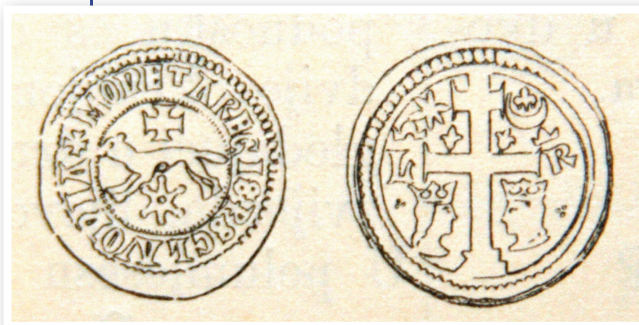
5 ĆIRO TRUHELKA, Slavonski banovci, u: Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, IX, Sarajevo, 1897., 1-160, 101. i 104.; Opis novca po Truhelci (br. 1, str. 101): »I. / Kuna desno, pod njom zvijezda, više nje krst, grb banov. / MONETA REGIS P SCLAVONIA + / Patrijarkalni (dvostruki) krst na podnošku, s obje mu strane dvije okrunjene glave, jedna gledajući u drugu; gore desno zvijezda, lijevo polumjesec. U polumjesecu cvijetak / S R / D.-Szekcső 1 kom.«; Opis novca po Truhelci (br. 1, str. 104): »I. / Kuna desno, pod njom zvijezda, više nje krst. / MONETA REGIS P SCLAVONIA + / Patrijarkalni (dvostruki) krst na podnošku, s obje mu strane dvije okrunjene glave, jedna gledajući u drugu; gore desno zvijezda, lijevo polumjesec. U polumjesecu cvijetak / L R / Nuber. Budimpešta. Zagreb.«

6 IVAN RENGJEO (bilj. 4), 21-23.

7 IVAN RENGJEO (bilj. 4), 25. (br. 183) i Tafel IV (br. 183); Slika 6 (Truhelka, str. 101, br. 1).

Slavonski banovac, denar kovan za Bana Stjepana Babonića

Slavonski banovac, sporni denar

se vidi iz sljedećeg citata. Citiram: »Groš, grossus (od talijanskog moneta grossa) bijaše poveći srebrni novac, koji se rabio u Ugarskoj već početkom XIV. vijeka kao računski novac, ali se tek kovao koncem vlade Karla Roberta...«. ⁸ Budući da znamo da je Karlo Robert vladao između 1301. i 1342. godine te da je bočica izrađena između 1280. i 1282., sve to opovrgava prethodno navedenu pretpostavku. Druga: Žig, koji je otisnut na bočici prevelik je da bi bio dio probe žiga za slavonski groš. Promjer žiga s bočice iznosi 18 mm, dok promjer srednjeg dijela žiga s denara iznosi između 8 i 9 mm. Ako znamo da je groš u to vrijeme vrijedio samo dvostruku vrijednost denara, bilo bi nemoguće da je razlika u promjerima srednjeg dijela groša i denara iznosila 2:1.

Na drugu stranu, dvije su činjenice koje ipak idu u prilog pretpostavci da je žig s bočice svojevrsna proba za groševe. Lako je moguće da su se te probe izrađivale i mnogo prije vladavine Karla Roberta, moguće i između 1280. i 1282. godine, a u navedenom citatu se i kaže da je groš »računski novac, ali se kovao koncem vlade Karla Roberta«. Pretpostavka je

reversu toga denara stoje sigle »S R«, umjesto »L R«. Pretpostavljamo da je spomenuti denar samo jedna od sedam, do danas poznatih tipova četvrte varijante denara – po Ivanu Rengjeu – Bana Stjepana Babonića.

Logično se nametnula i pretpostavka da je prikaz iskovan na bočici svojevrsna proba za groševe, koji su se mogli kovati u to vrijeme, ali nekoliko činjenica ne idu u prilog toj pretpostavci. Prva: Na području gdje su se kovali banovci groševi se nisu mogli kovali prije kraja četvrtoga desetljeća četrnaestoga stoljeća, što

⁸ ČIRO TRUHELKA (bilj. 5), 40.

da nije bio samo »računski novac«, već da je vjerojatno bilo pokušaja da ga se i kuje. Sljedeći odlomak u Truhelkinoj knjizi kaže: »*Po budimskoj vrijednosti, koja je bila u Ugarskoj najvažnija, igjaše iz prva 56 groša na budimsku marku, a groš se računao na 6 budimskih dinara. Prema vrijednosnim razlikama raznih kovnica računalo se je na groš – manje ili više dinara. Vrijedio je 10 bečkih dinara, 7 srijemskih banovaca, 5 zagrebačkih, 5 pečujskih...*«.⁹ Iz navedenog citata razvidno je da omjer groša i dinara nije bio 2:1, već 5:1, ili veći. Ako uzmemo da je omjer 5:1, ili čak 6:1, a znamo da su promjeri središnjih dijelova s ključnim prikazom 18 te 8 – 9 mm, dolazimo do zaključka da je vrlo vjerojatno da je žig s bočice upravo proba za slavonske groševe. Naime, ako se zna da su oboli imali prosječnu težinu od 0,45 – 0,50 g i promjer od 11 – 12 mm, a njihova dvostruka vrijednost, denari, srednju težinu od 0,90 – 1,00 g te promjer od 14 – 15 mm. Iako možemo doći do zaključka da bi u tom slučaju groševi imali srednju težinu od 4,50 – 5,40 g ili više, te promjer od 28 – 30 mm ili više. Iz toga proizlazi da bi središnji dio žiga na grošu trebao iznositi oko 17 – 18 mm, a to je ujedno i promjer žiga na bočici za ulje (18 mm!). Činjenice koje idu u prilog pretpostavci da je žig s bočice ipak proba za slavonske groševe u tom slučaju potpuno opovrgavaju one, koje ne idu u prilog spomenutoj pretpostavci.

Naposljetku se postavlja nekoliko nerješivih pitanja. Zašto je na bočici za ulje otkovan žig kakav nalazimo na novcu toga vremena? Kakvo je njegovo značenje? Ako žig i jest dio aversa probe za slavonske groševe, zašto je otisnut na bočici za ulje? Na sva ta pitanja ne da se s točnošću odgovoriti, ali se mogu ponuditi barem neki suvisli odgovori. Materijal iz kojega je napravljena bočica mogao je poslužiti za otkivanje probe žiga. Tomu u prilog ne idu činjenice da je žig na bočici savršeno centriran, a i poprilično je istrošen, što nas upućuje na to da je već neko vrijeme bio korišten. Pretpostavljamo da je bila namjera da se kuju groševi, ali do realizacije nikada nije došlo, pa je probni žig poslužio u neke druge svrhe. Osim toga, nije posve jasno zašto se na bočici nalazi samo središnji dio aversa groša, a ne i potpun prikaz, koji bi uključivao i natpis, koji teče uokolo središnjega dijela. Sva daljnja razmatranja tih problema ostala bi samo na razini špekulacije. Čeka se novi nalaz koji će u budućnosti vjerojatno rasvijetliti misterij bočice za ulje.

⁹ ČIRO TRUHELKA (bilj. 5), 40.